

MARIA ANNA DUDEK¹

Uniwersytet Jagielloński

WEGETARIANKA HAN GANG. EGZYSTENCJALNY PAMIĘTNIK DUSZY I PYTANIE O SENS CZŁOWIECZEŃSTWA W XXI WIEKU

Wprowadzenie

Wegetarianka (채식주의자 *Chaesikjueuija*, 2007) Han Gang²(한강 Han Kang) stała się światowym fenomenem literacko-kulturowym. Wielu badaczy uznało tytuł oraz problematykę tej powieści za materiał do badań w duchu postmodernistycznych i postkolonialnych teorii,

¹ Maria Anna Dudek – absolwentka studiów licencjackich na kierunku Kulturoznawstwo dalekowschodnie w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ (2012–2015), studiów magisterskich na kierunku Artes Liberales ze specjalnością „Dzieło sztuki w kulturze” w Kolegium Artes Liberales UW (2016–2018) oraz studiów magisterskich na kierunku Studia azjatyckie w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ (2021–2023). Uczestniczyła w wymianie studenckiej na Korea University w Seulu (2022–2023). Współorganizatorka wystaw kulturowych i warsztatów edukacyjnych (2015–2017). Autorka artykułów naukowych i referatów konferencyjnych o tematyce kulturoznawczej, a także tomu poezji *Wizyta księżycy* (2021).

² Wszystkie nazwy koreańskie stosowane w niniejszym artykule zostały zapisane zgodnie z poprawioną romanizacją języka koreańskiego (*Revised Romanization of Korean*). Wyjątek stanowią nazwy geograficzne utrwalone w polskim piśmiennictwie, np. Seul oraz cytaty z powieści *Wegetarianka* Han Gang. Jednak ze względu na rozbieżności występujące w różnych źródłach, zarówno naukowych, jak i popularnych, w nawiasach podaję powszechnie stosowany zapis w celu uniknięcia nieporozumień. Ponadto wszystkie cytaty ze źródeł obcojęzycznych zostały przetłumaczone przeze mnie, chyba że oznaczono inaczej.

które zdominowały nauki humanistyczne w ostatnich dekadach³. Zarówno literaturoznawcy, jak i przedstawiciele innych dyscyplin koncentrują się na ekofeministycznych interpretacjach, ograniczających świat przedstawiony w powieści do wegetariańskiej etyki oraz patriarchalnego charakteru południowokoreańskiego społeczeństwa⁴, a przecież Literacką Nagrodę Nobla przyznano Han Gang za jej „intensywną, poetycką prozę, mierzącą się z historycznymi traumami, a także ukazującą kruchość ludzkiego życia”⁵. Pomimo obecności wątków ekokrytycznych, nie uważam jakoby organizowały one całą strukturę utworu tudzież jego wymiar metatekstowy. Maria Delaperrière zwraca uwagę, że „w literaturoznawstwie i głównie w komparatystyce procesy postkolonialne dokonały rewolucji wręcz kopernikańskiej, relatywizując w dużym stopniu tradycyjne pojęcie kanonu literackiego”⁶, a jednocześnie podkreśla, iż „kulturoznawczy wymiar badań literackich, ich otwarcie na inność pozwala dostrzec, że mój własny świat, który akceptuję, mógłby być przecież zupełnie inny”⁷, uznając tym samym zasadność szerszej perspektywy badawczej, w tym kulturoznawstwa.

Do zrozumienia inności potrzeba narzędzi oraz teorii „elastycznych”, ukierunkowanych na intersemiotyczność i kontekstualność, obszarów kluczowych w badaniach nad kulturą, o której Kaj Birket-Smith napisał, że „jest jak drzewo, jak baśniowe drzewo, którego

³ Zob. R. Chandran, G.R. Pai, *The Flowering of Human Consciousness: An Ecofeminist Reading of Han Kang's „The Vegetarian” and „The Fruit of My Woman”*, „International Journal of English and Literature” 2017, nr 7, s. 21–28; W. Gim (김원충 Kim Won-chung), *Eating and Suffering in Han Kang's „The Vegetarian”*, „CLCWeb: Comparative Literature and Culture” 2019, vol. 21, issue 5, <https://doi.org/10.7771/1481-4374.3390>.

⁴ Zob. Z. Jakubowicz-Prokop, *Być kobietą czy być rośliną? O formach podmiotowości w „Wegetariance” Han Kang*, „Teksty Drugie” 2018, nr 2, s. 206–220.

⁵ The Nobel Prize, Han Gang, <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2024/han/facts> (dostęp 11.03.2025).

⁶ M. Delaperrière, *Gdzie są moje granice? O postkolonializmie w literaturze*, „Teksty Drugie” 2008, nr 6, s. 11.

⁷ Tamże, s. 19.

każda gałąź ukształtowana jest inaczej, każdy kwiat ma swój własny kolor i zapach, każdy owoc specjalny smak”⁸. Jakkolwiek, w świetle aktualnego stanu badań nad różnymi aspektami kultury – w tym literaturą – można zauważyć, że u ich podstaw dominują raczej nihilistyczna spuścizna Jean-Paula Sartre’a, dekonstrukcjonizm Jacques’a Derridy, prace Gilles’a Deleuze’a, a ponadto przywoływana nieustannie koncepcja władzy i wiedzy Michela Foucaulta, skończywszy na późnym postmodernizmie u Jean-François Lyotarda. Pomimo tego, że wiele z obserwacji owych filozofów wydaje się atrakcyjnych dla współczesnej humanistyki – jak choćby kuszący w kontekście niniejszego artykułu fragment o przemianie w roślinę i stawianiu się zwierzęciem w znanej pracy *Tysiąc plateau* Gilles’a Deleuze’a i Félix’a Guattariego⁹ – w pewnym momencie stwarzają ryzyko redukcjonizmu. Nurty te opierają się bowiem na teoriach, które z góry podporządkowują sobie kontekst, to zaś uniemożliwia w dużej mierze wieloaspektowe ujęcie oraz interpretację danego zjawiska (np. ekofeminizm *a priori* przyjmuje, że kobiety oraz natura funkcjonują jako ofiary patriarchalnego antropocentryzmu).

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, na ile *Wegetarianka* jest opowieścią o vegetarianizmie *sensu stricto*, czy też o postkonfucjańskim patriarchacie, a na ile można uznać ją za egzystencjalny pamiętnik autorki w kontekście ego-dokumentu, rozumianego tutaj jako tekst, w którym autor „świadomie bądź mimowolnie ujawnia własne dążenia i świat wartości, tj. własne ego”¹⁰, zwieńczony pytaniem o sens człowieczeństwa w XXI w. Badanie dzieła literackiego przeprowadziłam w obrębie czterech powiązanych

⁸ K. Birket-Smith, *Ścieżki kultury*, Warszawa 1974, s. 8.

⁹ Ów fragment brzmi następująco: „A jeśli zezwierzęcenie czy przemiana w roślinę – bynajmniej nie w znaczeniu znanym z literatury – następuje poprzez literaturę? Czyż stawanie się zwierzęciem nie następuje najpierw poprzez głos?” (G. Deleuze, F. Guattari, *Tysiąc plateau*, tłum. praca zbiorowa, t. 2, Warszawa 2015, s. 4).

¹⁰ E. Benkowska, *Czy w znaczeniu „dokumenty o samym sobie” można użyć nazwy „egodokumenty”?*, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego, https://fil.ug.edu.pl/strona/57549/w_znaczeniu_dokumenty_o_samym_sobie_mozna_uzyc_nazwy_egodokumenty (dostęp 3.04.2025).

ze sobą dziedzin humanistyki, tj. literaturoznawstwa, antropologii, historii i kulturoznawstwa, korzystając z optyki „zwrotu kulturowego”, który można zdefiniować jako „otwarcie pola badawczego na szeroko pojęte konteksty”¹¹. Co się tyczy metodologii, korzystałam z hermeneutyki Hansa Georga-Gadamera, wyłożonej w studium *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, która kładzie nacisk na analizę oraz interpretację tekstu kultury lub fenomenu w kontekście macierzystym. Ramę teoretyczną natomiast wyznaczają teoria dzieła otwartego Umberto Eco, opisana w pracy *Dzieło otwarte. Forma i nieokreśloność w poetykach współczesnych*, podkreślająca semiotyczny potencjał dzieła literackiego oraz wielość jego interpretacji, a także teoria miejsc niedookreślenia Romana Ingardena, przedstawiona w rozprawie *O poznawaniu dzieła literackiego* i definiująca te przestrzenie tekstu, które „uzupełnia” sam odbiorca w trakcie każdorazowej lektury. Korzystałam również z teorii archetypów Carla Gustava Junga, omówionej w tomie *Archetypy i nieświadomość zbiorowa*, która wyznacza uniwersalne modele psychologiczno-kulturowe, kluczowe dla zrozumienia zarówno świadomości zbiorowej, jak i indywidualnej.

Na końcu wprowadzenia chciałabym podkreślić, że poszczególne dzieła Han Gang należy rozpatrywać w kontekście całej jej twórczości, albowiem wszędzie odnajdujemy wątki osobiste, psychologiczne, niekiedy wręcz intymne. Zarówno w omawianej tutaj *Wegetariance*, jak i w *Białej elegii* (흰 Huin, 2016), w *Nie mówię żegnaj* (작별하지 않는다 Jakbyeolhaji anneunda, 2021), czy też *Nadchodzi chłopiec* (소년이 온다 Sonyeoni onda, 2014) rozbrzmiewa wrażliwy głos autorki, którą nawiedzają duchy tragicznej historii własnego kraju, ale również całego świata. Z tego względu analizę *Wegetarianki* w obrębie kategorii ego-dokumentów uważam za zasadną.

¹¹ M. Heydel, *Zwrot kulturowy w badaniach nad przekładem*, „Teksty Drugie” 2009, nr 6, s. 23.

„Ekosystem” *Wegetarianki*

Hans-Georg Gadamer podkreśla, że celem poznania historycznego nie jest uchwycenie konkretnego zjawiska, które stanowiłoby przypadkowy rezultat jakiegoś ogólnie obowiązującego prawa, gdyż „to, co jednostkowe nie służy po prostu potwierdzeniu jakiejś prawidłowości, która umożliwiałaby potem praktyczne przywydywania”¹² i że „ideałem tego poznania jest raczej zrozumienie samego zjawiska w jego niepowtarzalnym historycznym kontekście”¹³. Innymi słowy, dany tekst kultury, czy też fenomen, pozostają nierozłączne ze środowiskiem, w którym zaistniały.

Powieść *Wegetarianka* powstała w 2007 r., pięć lat przed debiutem koreańskiego piosenkarza o pseudonimie artystycznym Psy (싸이 Ssai) i jego piosenką *Gangnam style* (강남스타일 *Gangnam seutail*), która zainicjowała kolejny etap tzw. koreańskiej fali (한류 *hallyu*)¹⁴ – globalnego zjawiska zainteresowania kulturą popularną Korei Południowej, głównie w obszarze muzyki, kinematografii i mody¹⁵. Republika Korei jako jeden z najbardziej rozwiniętych gospodarczo i technologicznie krajów na świecie torowała sobie dalszą drogę do nowoczesności, aczkolwiek wciąż żyła w cieniu dwóch wielkich sąsiadów, tj. Chin i Japonii. Był to również czas kolejnych przemian społecznych – jak choćby dalszej emancypacji oraz aktywizacji kobiet na rynku pracy – a także prób rozliczenia zbrodni popełnionych

¹² H.G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, Warszawa 2007, s. 29.

¹³ Tamże.

¹⁴ Chociaż badacze datują początki koreańskiej fali na lata dziewięćdziesiąte XX w. (głównie w regionie Azji Wschodniej), a filmy takich wybitnych koreańskich reżyserów jak Bak Chan-uk (박찬욱 Park Chan-wook, ur. 1963) czy Gim Gi-deok (김기덕 Kim Ki-duk, 1960–2020) zdobywały nagrody w Cannes już na początku XXI stulecia, to dopiero Psy ze swoim przebojem nadał *hallyu* wymiar w pełni globalny. Por. E. Hong, *Cool po koreańsku. Narodziny fenomenu, czyli jak jeden naród podbił świat za pomocą popkultury*, tłum. J. Maksymowicz-Hamann, M. Suwińska, Warszawa 2020.

¹⁵ Z czasem to zjawisko objęło także inne aspekty kultury koreańskiej, jak tradycje kulinarne, sztukę oraz literaturę. Przyznanie Literackiej Nagrody Nobla Han Gang zapoczątkowało nowy trend, tj. K-literaturę (K문학 *K-munhak*).

podczas dyktatur wojskowych w latach 1962–1979 pod rządami Bak Jeong-hui (박정희 Park Chung-hee)¹⁶, a następnie w latach 1980–1988 za rządów generała Jeon Du-hwana (전두환 Chun Doo-hwan)¹⁷. To właśnie w takim kontekście historycznym powstała *Wegetarianka*.

„Stać się rośliną” – kulturowe reprezentacje organicznej metamorfozy

Powieść dzieli się na trzy główne części zatytułowane: *Wegetarianka*, *Plamka mongolska* i *Fotosynteza*. Główną bohaterką jest młoda kobieta o imieniu Yeong-hye (영혜), która prowadzi zwyczajne życie przeciętnej żony u boku pracującego męża. Pewnego dnia, pod wpływem koszmarów sennych, w których pojawiają się obrazy surowego mięsa oraz krwi, postanawia przejść na wegetarianizm. Wyrzuca wszystkie mięsne produkty, a podczas spotkań rodzinnych spożywa jedynie dania roślinne. Ta postawa spotyka się z niechęcią małżonka, rodziców i starszej siostry. Wraz z upływem czasu Yeong-hye je coraz mniej, ogranicza komunikację z otoczeniem, a po próbie samobójczej oraz fetyszyzującym akcie seksualnym ze szwagrem trafia do szpitala psychiatrycznego, gdyż postanawia zostać... drzewem. W tym miejscu warto zauważyć, że w potocznej polszczyźnie funkcjonują takie pejoratywne określenia jak „człowiek-roślina”, „stać się rośliną” oraz „wegetować” – używane w odniesieniu do osób o bardzo ograniczonej sprawności intelektualno-ruchowej, w stanie śpiączki klinicznej lub

¹⁶ Bak Jeong-hui (박정희 Park Chung-hee, 1917–1979) był generałem, politykiem oraz przywódcą Republiki Korei (oficjalnie prezydentem, sprawującym jednak rządy autorytarne) w latach 1963–1979. Choć za jego rządów nastąpił rozwój gospodarczy, kraj wciąż pozostawał w niewoli dyktatury wojskowej. Należy również wspomnieć, że jego córka Bak Geun-hye (박근혜 Park Geun-hye, ur. 1952) była prezydentem Korei Południowej od 2013 do 2017 r., gdy została pozbawiona urzędu w ramach procedury *impeachmentu*.

¹⁷ Jeon Du-hwan (전두환 Chun Doo-hwan, 1931–2021) był generałem, politykiem i następcą Bak Jeong-hui, który zginął w zamachu. W latach 1980–1988 pełnił funkcję dyktatora wojskowego, odznaczając się wielką brutalnością. W maju 1980 r. wydał rozkaz krwawego stłumienia studenckich protestów w mieście Gwangju (광주) na południu kraju. Co ciekawe, jego postać pod wieloma względami przypomina Wojciecha Jaruzelskiego, sprawującego władzę w tym samym czasie w Polsce.

agonii. Mogą się one również odnosić do ludzi, którzy teoretycznie są zdrowi, ale żyją przyziemnie, bez żadnych ambicji czy perspektyw na przyszłość.

Pojęcie „człowieka-rośliny” w kontekście wspomnianych ekokrytycznych nurtów, które podkreślają nieantropocentryczny status natury, redukuje się do poziomu naturalizmu, aczkolwiek ujętego w *quasi*-humanistyczną ramę. Bywa i tak, że przywołuje się pierwotne społeczeństwa rolne, żyjące w bliskości z naturą, jako przykład nie tyle koegzystencji, co równorzędnego statusu wszystkich gatunków¹⁸. Randy Laist twierdzi, że „rośliny zdają się odczuwać czas, cykl życia, strukturę pragnień, a także zmiany morfologiczne, co jednak jest nam tak obce, że aż kusi, aby odmówić im statusu organizmów żywych”¹⁹.

Te naukowe dyskusje znajdują swoje odbicie w kulturze popularnej, czego przykładem jest chociażby popularnonaukowa książka niemieckiego leśnika Petera Wohllebena *Sekretne życie drzew*, wydana w 2015 r. Autor twierdzi, że drzewa, podobnie jak zwierzęta oraz ludzie, komunikują się między sobą, i sugeruje, że tworzą one społeczności zbliżone strukturą do świata fauny, a nawet cywilizacji ludzkiej²⁰. Wrażliwość roślin na otoczenie jest raczej oczywistym faktem, natomiast przypisywanie im statusu ontologicznego równego zwierzętom oraz człowiekowi wciąż pozostaje dyskusyjne²¹.

Czy przemianę Yeong-hye w drzewo należy rozpatrywać z takiej perspektywy, czy też istnieją inne powody, dla których autorka

¹⁸ R. Laist, *Introduction*, w: *Plants and Literature: Essays in Critical Plant Studies*, red. R. Laist, Amsterdam–New York 2013, s. 12.

¹⁹ Tamże, s. 12.

²⁰ Zob. P. Wohlleben, *Sekretne życie drzew*, tłum. E. Kochanowska, Kraków 2016, s. 13.

²¹ W tym miejscu warto wspomnieć o jeszcze jednej książce, mianowicie *Życia uczyłem się od drzew* (나는 나무에게 인생을 배웠다 *Naneun namuege insaengeul baewotda*, 2019), opublikowanej przez koreańskiego arborystę U Jong-yeong'a (우종영). Autor opisuje podobne zjawiska z życia drzew co Peter Wohlleben, ale nie sugeruje, jakoby ich ontologiczny status był tożsamy z ludzkim. Nazywając drzewa „najlepszymi filozofami”, od których człowiek może się wiele nauczyć, uznaje jednocześnie różnice gatunkowe.

zdecydowała się wprowadzić ów wątek? Han Gang wyznała, że inspiracją do napisania *Wegetarianki* stał się fragment z notatnika koreańskiego pisarza i poety I Sanga (이상 Yi Sang, 1910–1937): „Myślę, że ludzie powinni stać się roślinami” (나는 인간만은 식물이어야 한다고 생각한다. *Naneun inganmaneun sikmurieoya handago saenggakhanda*)²². Zaintrygowało ją to, dlaczego tak utalentowana i światła osoba, jak I Sang²³ doszła do podobnego wniosku. Z czasem uznała, że ta notatka odzwierciedla refleksje autora nad ówczesną sytuacją historyczną oraz pogłębiającym się kryzysem ludzkości. Pomimo interpretacji koncentrujących się na postnietzscheańskim negatywizmie czy też poetyckich eksperymentach²⁴ słowa poety można byłoby sparafrazować w następujący sposób: lepiej zostać rośliną, niż żyć jako człowiek, nie będąc w istocie człowiekiem.

To samo zdaje się mówić Han Gang. Jej zdaniem „świat, w którym kobieta postanawia zostać rośliną, to świat przemocy”, a „doświadczenie dwóch wojen światowych sprawiło, że to, co nazywamy «ludzkim», stało się naszym przekleństwem. Z jednej strony ludzkość

²² H. Bak (박해현), „*Nakreśliłam obraz ludzkości, która chce żyć jak roślina*” – wywiad z Laureatką Literackiej Nagrody Dong-In w 2008 roku (2008 동인문학상 최종 후보 연쇄인터뷰, „식물처럼 살고픈 인간의 욕망 그렸다” 2008 Donginmunhaksang choejonghubo yeonswaeinteobu, „singmulcheoreom salgopeun inganui yongmang geuryeotda”), „Joseon Ilbo” (조선일보 Chosun Ilbo), 22.09.2009, https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2008/09/21/2008092100838.html (dostęp 10.03.2025). Han Gang wyznała w tym wywiadzie, że „zdaniem, które najbardziej utkwiło jej w pamięci z lektury dzieł oraz notatek I Sanga w czasach studenckich, był właśnie fragment «Myślę, że ludzie powinni stać się roślinami»”.

²³ I Sang (이상; 李箱 Yi Sang, 1910–1937), a właściwie Gim Hae-gyeong (김해경 Kim Hae-gyeong), był koreańskim pisarzem i poetą, jedną z ważniejszych postaci koreańskiego modernizmu. Żył i tworzył w okresie okupacji japońskiej Półwyspu Koreańskiego (1910–1945), która była równie traumatycznym doświadczeniem dla Koreańczyków, co okres zaborów, a następnie okupacja niemiecko-radziecka dla Polaków.

²⁴ Zob. I H. (이현정 Lee Hyeon-jeong), *Ekologiczna wyobraźnia w poezji I Sang’a* (이상 시에 나타난 생태적 상상력 Isang sie natanan saengtaejeok sangsangnyeok), „The Korean Poetics Studies” (한국시학연구 *Hanguk sihagyeongu*) 2022, nr 70, s. 51–84.

oddająca cześć świętościom, z drugiej zaś dokonująca mordów”²⁵. Joanna Bednarek w kontekście *Wegetarianki* czyni obserwację, że „bycie rośliną oznacza więc niewinność, życie bez krzywdzenia i zabijania innych istot”²⁶, aczkolwiek wpisuje ów proces we wspomnianą filozofię Deleuze’a i Guattariego. Powieść wyznacza jednak znacznie obszerniejsze pole semantyczne. W jednym z wywiadów Han Gang wyznała, że w trakcie pisania *Wegetarianki* nieustannie zastanawiała się nad problemem ludzkiej przemocy oraz „(nie)możliwością bycia niewinnym”. Radykalna decyzja Yeong-hye, będąca jednocześnie aktem samoograniczenia i wyzwolenia, prowokuje zatem do szerszej refleksji nad językowymi oraz kulturowymi konotacjami związku człowieka ze światem flory, jak również ludzkością. Główna bohaterka próbuje bowiem „uwolnić się” od gatunku, w którego naturę rzekomo z góry wpisana jest przemoc i okrucieństwo²⁷.

Człowiek-roślina

Motyw przemiany człowieka w roślinę pojawia się w różnych kulturach. Na gruncie europejskim zarówno mitologia, jak i literatura starożytnej Grecji oraz Rzymu dostarczają historii o różnorodnych gatunkowych przeobrażeniach, jak choćby w *Eklogach* i *Eneidzie* Wergiliusza, czy też *nomen omen* w *Metamorfozach* Owidiusza. Radosław Piętka zwraca uwagę, że „poetyckie opracowania tematu relacji między ludźmi i roślinami przybierać mogą różnorodne formy, mają tendencję do wychodzenia poza identyfikacyjne metamorfozy czy epifanie”, a także mogą reprezentować „różne formy relacji, holobiotycznej czy symbiotycznej, tworzącej wspólnotę ludzko-roślinną

²⁵ J. Gim (김지영 Kim Ji-yeong), *Kobieta, która wzdyga się na myśl o tyranistycznym zezwierzęceniu i chce żyć jako roślina* (폭압적 동물성 앞에 진저리 차라리 식물로 살고픈 여자 Pogapjeok dongmulseong ape jinjeori charari singmullo salgopeun yeoja), „Donga Ilbo” (동안일보), 26.09.2009, <https://www.donga.com/news/Culture/article/all/20071102/8507114/1> (dostęp 10.03.2025).

²⁶ J. Bednarek, „Upojenie jako triumfalne wtargnięcie w nas rośliny”: obietnice i niebezpieczeństwa roślinnej seksualności, „Teksty Drugie” 2018, nr 2, s. 196.

²⁷ S. Shin, *Interview with Han Kang*, „The White Review” March 2016, <https://www.thewhiterreview.org/feature/interview-with-han-kang/> (dostęp 2.04.2025).

w kontinuum natura-kultura”²⁸. W mitologii greckiej napotykamy historię Dafne, która postanowiła przemienić się w drzewo laurowe, aby uwolnić się od niechcianej miłości Apollina. W dawnej Korei wierzono, że dziecko może przeobrazić się w korzeń żeń-szenia (동자삼; 童子蔘, *dongjasam*)²⁹, w Japonii zaś miały niegdyś rosnąć drzewa *jinmenju* (人面樹), rodzące owoce o ludzkich twarzach.

W tym miejscu należy wspomnieć, że *Wegetarianka* została oparta na opowiadaniu Han Gang *Owoce mojej kobiety* (내 여자의 열매 *Nae yeojaui yeolmae*) z 1997 r., w którym główna bohaterka dosłownie przeobraża się w roślinę. Sposób, w jaki owa przemiana została przedstawiona, koresponduje z dawnymi mitycznymi reprezentacjami i cechuje ją równie silny wymiar symboliczny³⁰. W przeciwieństwie do Yeong-hye protagonistka opowiadania jest świadoma tego, że jej przemiana w roślinę nie jest normalnym procesem. Co więcej, w jej wypowiedziach wyczuwa się jakby strach i żal, że nie może podtrzymać stanu człowieczeństwa. Warto również zwrócić uwagę na opisy obfitujące w liczne porównania do świata flory (czego nie ma w powieści), np. siniaki, które „rozrosły się niczym okazałe liście kolokazji”, albo włosy, które stały się „matowe niczym zasuszone liście białej rzodkwi”³¹.

²⁸ R. Piętka, *Człowiek-roślina u Wergiliusza*, „Natura–Homines–Historia. Studia z Historii Środowiskowej” 2022, t. 3, s. 111. Autor przywołuje dodatkowo postacie entów z *Władcy Pierścieni* Johna Ronalda Reuela Tolkiena – ów koncept antropomorficznych drzew, który bywa różnie interpretowany przez badaczy. Ze względu jednak na ograniczoną tematykę mojego artykułu nie będę dalej rozwijać tego wątku (zob. R. Piętka, *Człowiek-roślina...*, s. 108).

²⁹ Korzeń żeń-szenia swym kształtem przypomina ludzkie ciało, co niegdyś pobudzało ludową wyobraźnię. W opowieści *Chłopiec żeń-szeń* (동자삼; 童子蔘) postać *dongjasam* symbolizuje jedną z głównych cnót konfucjańskich, tj. nabożność synowską, albowiem chorym rodzicom podaje się do spożycia dziecko w postaci korzenia żeń-szenia (w Korei oraz w Chinach roślinę tę od wieków ceniono za jej właściwości lecznicze).

³⁰ H. Gang, *Owoce mojej kobiety*, tłum. J. Najbar-Miller, w: *Mistrzowie opowieści o kobiecie*, Warszawa 2023, epub,

³¹ Tamże.

Przyczyną wegetacji w dosłownym sensie tego słowa było życie w miejskim środowisku, w którym zabrakło miejsca dla własnego „ja”. Mąż bohaterki wspomina, że żona niegdyś planowała wyjechać z Korei, ponieważ chciała „wymienić chorą krew, która zapycha jej żyły”, że chciała „oczyszczyć zniszczone płuca powietrzem wolności”³². Ten fragment wraz z całym opowiadaniem uważam za kluczowy do zrozumienia *Wegetarianki*, ponieważ częściowo dopowiada miejsca niedookreślenia, obecne w powieści – zachodzi tutaj konkretyzacja utworu na poziomie metatekstowym w rozumieniu Romana Ingardena³³.

Ambiwalentny obraz drzewa

Piętka twierdzi, że „drzewna metaformoza” może nawiązywać do dyspozycji psychicznych, jak w przypadku Eneasa i jego relacji z Dydoną³⁴. Warto zauważyć, że w dawnych polskich wierzeniach ludowych także występuje motyw organiczno-duchowej relacji między ludźmi a roślinami, a precyzyjniej drzewami. Edward Redliński w powieści *Konopielka* (1973) pisze, że „drzewa to braty” i że „bez potrzeby ścinać albo pokaleczyć, o, grzech straszny!”³⁵. Niegdyś wierzono, że nieuzasadnione ścięcie gałęzi albo całego drzewa może realnie wpłynąć na ludzką egzystencję³⁶. To właśnie w tym kontekście Piętka przywołuje utwór Redlińskiego, nawiązując również do homeryckiego *Hymnu do Afrodyty*, w którym długość życia każdej driady, tj. nimfy drzewnej, odpowiada długości życia danego drzewa³⁷.

W kontekście mitów oraz legend należałoby także przywołać koreańską opowieść *Drzewny panicz* (나무도령 *Namu doryeong*). Tytułowy

³² Tamże.

³³ R. Ingarden, *Formy poznawania dzieła literackiego*, „Pamiętnik Literacki” 1936, nr 33, s. 165–166.

³⁴ R. Piętka, *Człowiek-roślina u Wergiliusza*, s. 119.

³⁵ E. Redliński, *Konopielka*, Warszawa 1973, s. 25–26.

³⁶ Zob. D. Simonides, *Dlaczego drzewa przestały mówić? Ludowa wizja świata*, Opole 2010.

³⁷ R. Piętka, *Człowiek-roślina u Wergiliusza*, s. 109.

bohater to syn drzewa i wróżki (선녀; 仙女 *seonneyo*)³⁸, który w trakcie wielkiej powodzi dryfuje na pniu drzewa, tj. na „plecach” własnego ojca, ratując przy tym kilka zwierząt. Przeżywszy potop, żeni się z córką pewnej sędziwej kobiety i zostaje protoplastą ludzkiego gatunku. Z tego względu opowieść ta funkcjonuje w kulturze koreańskiej jako jeden z mitów fundacyjnych ludzkości, u podstaw którego znajduje się związek człowieka z drzewem.

Zarówno mitologia grecko-rzymska, jak i koreańska, a także inne formy tradycyjnych wierzeń dostarczają przykładów gatunkowych metaformoz, zachodzących między ludźmi a roślinnością. Są to opowieści symboliczne, poruszające pankulturowe kategorie i zjawiska, co z kolei świadczy o ich archetypicznym charakterze. Chociaż metaforyka roślinna w powieści Han Gang przedstawia relację człowieka z naturą w nieco inny sposób, odwołuje się do podobnych uniwersalnych zagadnień. Należy jednak podkreślić, że drzewa nie jawią się tutaj jako symbol życia, siły czy stabilności, ale raczej jako wyraz upadku czy nawet jakiejś mrocznej otchłani. Świadczą o tym nie tylko opisy choroby Yeong-hye, ale również ostatni akapit powieści, wyrażający myśli jej starszej siostry In-hye (인혜), odzwierciedlającej najprawdopodobniej myśli samej Han Gang:

Cicho bierze głęboki wdech. Płonące na skraju drogi drzewa prężą się niczym niezliczone dzikie bestie i kołyszają, eksplodując feerią zieleni. In-hye wpatruje się w nie ponurym, uporczywym wzrokiem, jak gdyby oczekiwała odpowiedzi albo raczej gorąco się czemuś sprzeciwiała³⁹.

Co ciekawe, podobny motyw obecny jest w innym utworze noblistki, mianowicie w powieści *Nie mówię żegnaj* (작별하지 않는다

³⁸ Tłumaczenie koreańskiego terminu *seonneyo* na język polski jako „wróżka” należy rozumieć jako odpowiednik angielskiego *fairy* tudzież „nimfy”, „boginki” lub „rusalki” z wierzeń starogreckich i słowiańskich. Sama postać *seonnyeo* pochodzi z chińskiej mitologii (仙女 *xiānnǚ*) i odnosi się do niebiańskich córek Jadeitowego Cesarza (玉皇 *Yù Huáng*) i Królowej Matki Zachodu (西王母 *Xīwángmǔ*).

³⁹ H. Gang, *Wegetarianka*, tłum. J. Najbar-Miller, J. Choe (최정인), Warszawa 2021, s. 252.

Jakbyeolhaji anneunda, 2021), gdzie sztucznie wykonane, naturalnej wielkości drzewa symbolizują ofiary powstania na wyspie Jeju (제주도)⁴⁰ i powracają jako koszmary sennie w życiu głównej bohaterki.

Kulturowy obraz drzewa cechuje więc pewna ambiwalencja: tradycyjnie symbol siły i stabilności oraz łącznik ludzi z naturą – w powieści Han Gang natomiast symbol degradacji człowieka.

W stronę atawizmu czy egzystencjalizmu?

Jedną ze scen, która rzuca więcej światła na specyfikę powieściowej metaforyki roślinnej, jest fetyszyzujący akt seksualny między Yeong-hye a jej szwagrem, który In-hye wspomina w następujący sposób:

Oczyrna wyobraźni widzi raz jeszcze nagie ciała tych dwojga, splątane ze sobą jak kłacza winorośli. Bez wątpienia doznała szoku, ale o dziwo, z upływem czasu przestaje myśleć o tym, co się stało, jak o seksualnym wybryku. Ich ciała pomalowane w kwiaty, liście i zielone łodygi wydały jej się obce, jak gdyby nie były to wcale ludzkie ciała. Ich ruchy przypominały szaleńczą próbę oswobodzenia się z człowieczeństwa⁴¹.

Powyższy fragment koresponduje z myślą I Sanga, która stała się inspiracją do napisania powieści. Yeong-hye woli zostać rośliną, niż żyć jako człowiek w otoczeniu innych przedstawicieli swojego gatunku, postrzeganych jako z natury wrodzy i brutalni. Ujawnia się tutaj poziom metatekstowy dzieła literackiego – jako twór schematyczny składa się ono z warstw zawierających miejsca niedookreślenia, które odbiorca musi sam sobie dopowiedzieć⁴². Podobną obserwację czyni Umberto Eco, gdy pisze, że „utwór, który «sugeruje», przy każdej

⁴⁰ Powstanie na wyspie Jeju trwało w latach 1948–1949 i zostało brutalnie spacyfikowane przez proamerykańskie siły rządowe. Według błędnie przeprowadzonego wywiadu, na wyspie mieli ukrywać się członkowie partii socjalistycznej.

⁴¹ H. Gang, *Wegetarianka*, s. 248.

⁴² R. Ingarden,

R. Ingarden, *Formy poznawania dzieła literackiego*, s. 165.

lekturze odradza się na nowo, wzbogacony o emocjonalny i intelektualny wkład czytelnika”⁴³.

W *Wegetariance* atawistyczne sceny pełnią funkcję symbolu konotującego treści egzystencjalne. Eco zwraca uwagę, że „wiele dzieł literatury współczesnej korzysta z symbolu w celu przekazania tego, co nieokreślone, i wywoływania coraz to nowych reakcji i interpretacji”⁴⁴. Metamorfozę Yeong-hye można zatem uznać za jednocześnie symboliczne i dosłowne, rozłożone w czasie samobójstwo, które posiada również wymiar archetypiczny.

Archetypy oraz pierwotne „ja”

Carl Gustav Jung zdefiniował archetypy jako prastare wzory, w których kryją się uniwersalne obrazy⁴⁵. Archetypy wypełnione są „zasadniczo treścią nieświadomą, która uległa zmianie za sprawą uświadomienia i percepcji, i to w sensie konkretnej świadomości indywidualnej, w jakiej się pojawiła”⁴⁶. Ponadto pełnią ważne funkcje w życiu psychicznym zarówno jednostki, jak i wspólnoty, m.in. przenosząc „centrum świadomości i życia społecznego z poziomu natury na poziom kultury”⁴⁷.

W psychologii jungowskiej występuje pojęcie „skurczenia się” osobowości, tj. powrotu do stanu świadomości człowieka pierwotnego⁴⁸. Wówczas, z zasady spolaryzowane, archetypy wykazują „aktywność jednobiegunową i prowadzą do rozładowania skumulowanej energii”, czego przykład stanowią różne zachowania popędowe⁴⁹. Istotny jest również fakt, że „u dzieci manifestują się równocześnie

⁴³ U. Eco, *Dzieło otwarte. Forma i nieokreśloność w poetykach współczesnych*, tłum. J. Gałuszka i in., Warszawa 1994, s. 32.

⁴⁴ Tamże, s. 32.

⁴⁵ C.G. Jung, *Archetypy i nieświadomość zbiorowa*, tłum. R. Reszke, Warszawa 2011, s. 12–13.

⁴⁶ Tamże, s. 13.

⁴⁷ Z.W. Dudek, *Psychologia integralna Junga. Nowoczesny człowiek a świat archetypów*, Warszawa 2021, s. 193.

⁴⁸ Zob. C.G. Jung, *Archetypy i nieświadomość zbiorowa*, s. 128.

⁴⁹ Z.W. Dudek, *Psychologia integralna Junga...*, s. 195.

instynkty i archetypy, czyli głos natury i znaczenia kultury”, a wszelka przemoc stosowana w procesie wychowania może mieć tragiczne skutki w życiu dorosłym⁵⁰. To właśnie historia Yeong-hye, w której załążki przyszłych zaburzeń psychicznych wiążą się z traumą jeszcze z czasów dzieciństwa – o czym wspomina jej starsza siostra:

Już od dzieciństwa, kiedy na zmianę zbierały policzki od skłonnego do przemocy, surowego ojca, niczym matka czuła się za Yöng-hye odpowiedzialna i wydawało jej się, że zawsze powinna się nią opiekować. Ze zdumieniem obserwowała proces dorastania i zamążpójście swej młodszej siostry, która kiedyś miała przecież takie brudne pięty i nos, na którym letnią porą wyskakiwały czerwone potówki. Nie mogła się tylko pogodzić z tym, że z wiekiem siostra stała się coraz bardziej małowówna. Ona sama, choć raczej rozważna, w zależności od sytuacji potrafiła być radosna i uczynna, emocje Yöng-hye stawały się zaś coraz trudniejsze do odgadnięcia. Tak trudne, że niekiedy siostra wydawała jej się zupełnie obca⁵¹.

Proces dorastania polega na rozwoju od „ja” archaicznego, pozbawionego struktury, do „ja” złożonego, w pełni świadomego i zdolnego do konfrontacji ze sferą Cienia, tj. cierpieniem i śmiercią. Przypadek Yeong-hye należy rozpatrywać jako przykład „ja”, które nie mogło w pełni się ukształtować i które z czasem utożsaмиło się z projekcją powstałą w umyśle. To zaś wywołało schizofrenię, powodującą głębokie zaburzenia w postrzeganiu i przeżywaniu rzeczywistości, a także własnej osoby:

– Nie jestem już zwierzęciem. – rozejrzała się po pustej sali, jak gdyby wyjawiała jej śmiertelny sekret. – Nie potrzebuję jedzenia, aby żyć. Wystarczą mi promienie słońca.

– Co ty opowiadasz?! Naprawdę sądzisz, że stałaś się drzewem? Przecież drzewa nie mówią. I nie myślą!

W oczach Yöng-hye pojawił się błysk, a jej twarz rozświetlił tajemniczy uśmiech.

⁵⁰ Tamże, s. 196.

⁵¹ H. Gang, *Wegetarianka*, s. 174.

– Masz rację... Niedługo przestanę mówić i myśleć. – Zaśmiała się, a potem westchnęła. – Już niedługo. Wystarczy trochę poczekać⁵².

Jung podkreśla, że wycofanie emocji z projekcji jest kluczowe dla prawidłowego rozwoju własnego „ja”, że „wszystkie oczekiwania, które z nieświadomości człowiek rzutuje na zewnątrz, trzeba zwerifikować, odnieść je do siebie i zrezygnować z tych znaczeń, które wywołują iluzje lub efekt ulotnego czaru”⁵³. Powrót do pierwotnego „ja” świadczy również o infantylizacji, odciskającej swoje piętno nawet na ciele głównej bohaterki:

In-hye zakłada siostrze za uszy wilgotne kosmyki włosów. Hui-ju miała rację. Ciało Yöng-hye jest bardzo lekkie, natomiast pokryta meszkiem jak u małego dziecka skóra – biała i aksamitna. Wcierając mydło w plecy siostry, na których widoczne były wszystkie kręgi, In-hye przypominała sobie te wszystkie wieczory, kiedy brały wspólną kąpiel i na zmianę szczotkowały sobie plecy oraz myły włosy⁵⁴.

Osobowość Yeong-hye uległa całkowitemu rozszczepieniu, a jej świadomość cofnęła się do poziomu archaicznego, wywołując także zmiany somatyczne.

Podsumowanie

Podsumowując analizę przeprowadzoną w niniejszym artykule, powracam do pytania, na ile *Wegetarianka* jest opowieścią o wegetarianizmie i koreańskim patriarchacie, a na ile egzystencjalnym pamiętnikiem autorki, swoistym „dokumentem o sobie”, w którym oś rozważań stanowi namysł nad sensem człowieczeństwa w XXI wieku. „Roślinna metamorfoza” tytułowej bohaterki ukazuje, jak przemoc oraz inne negatywne czynniki wyjaławiają tożsamość człowieka, nie pozwalając mu na prawidłowy rozwój psychofizyczny. Yeong-hye nie umiała zrationalizować swojego snu, dlatego też utożsamiała się z projekcją powstałą w jej umyśle, a jej od początku krucha osobowość

⁵² Tamże, s. 210.

⁵³ Z.W. Dudek, *Psychologia integralna Junga...*, s. 185.

⁵⁴ H. Gang, *Wegetarianka*, s. 246.

uległa rozpadowi, powracając do archaicznego „ja”. Życie w ograniczonym świecie, gdzie nie spotkała prawie żadnej przyjaznej duszy poza starszą siostrą, spowodowało ukształtowanie się w niej skrzywionego obrazu ludzkości, gatunku istniejącego jakby tylko po to, żeby zadawać cierpienie. Stąd też jej decyzja o „wyswobodzeniu się” z człowieczeństwa i „przemianie” w drzewo. *Wegetariankę* można uznać za uniwersalną opowieść o przemocy i cierpieniu oraz o ich tragicznych konsekwencjach. Han Gang jako autorka szczególnie wrażliwa na te kwestie, „mierząca się z historycznymi traumami, a także ukazująca kruchość ludzkiego życia” spisała egzystencjalny pamiętnik, w którym niczym echo powraca pytanie: co w istocie oznacza bycie człowiekiem? W świetle obecnego kryzysu człowieczeństwa – kolejnego w historii – pytanie to wybrzmiewa z podwójną siłą i skłania do nowych refleksji nad stanem gatunku *homo sapiens sapiens* oraz jego przyszląścią.

***The Vegetarian* by Han Gang: An existential diary of a soul and reflection on the sense of humanity in the 21st century**

Summary

The paper analyses a novel *The Vegetarian* by Han Gang, laureate of the 2024 Nobel Prize in Literature, seeking to determine whether it is an ecocritical story on vegetarianism and post-Confucian patriarchy in South Korean society, or rather the author's existential diary with a universal message for all humanity. In what regards methodology, Hans-Georg Gadamer's hermeneutics was applied, and as a theoretical framework served the theory of open text by Umberto Eco, theory of spots of indeterminacy by Roman Ingarden, and theory of archetypes by Carl Gustav Jung.

Keywords: *The Vegetarian*, Han Gang, Han Kang, Korean literature, existentialism

Słowa kluczowe: *Wegetarianka*, Han Gang, Han Kang, literatura koreańska, egzystencjalizm

Bibliografia

- Bak H. (박혜현), *Nakreśliłam obraz ludzkości, która chce żyć jak roślina – wywiad z Laureatką Literackiej Nagrody Dong-In w 2008 roku* (2008 동인문학상최종후보원 혜인터뷰, “식물처럼살고픈인간의욕망그렸다” 2008 Donginmunhaksang choejonghubo yeonswaenteobyu, „singmulcheoreom salgopeun inganui yongmang geuryeotda”), „Joseon Ilbo” (조선일보 Chosun Ilbo), 22.09.2009, https://www.chosun.com/site/data/html_dir/2008/09/21/2008092100838.html (dostęp 10.03.2025).
- Bednarek J., „Upojenie jako triumfalne wtargnięcie w nas rośliny”: obietnice i niebezpieczeństwa roślinnej seksualności, „Teksty Drugie” 2018, nr 2.
- Benkowska E., Czy w znaczeniu „dokumenty o samym sobie” można użyć nazwy „egodokumenty”?, Wydział Filologiczny Uniwersytetu Gdańskiego, https://fil.ug.edu.pl/strona/57549/w_znaczeniu_dokumenty_o_samym_sobie_mozna_uzyc_nazwy_egodokumenty (dostęp 3.04.2025).
- Birket-Smith K., *Ścieżki kultury*, Warszawa 1974.
- Delaperrière M., *Gdzie są moje granice? O postkolonializmie w literaturze*, „Teksty Drugie” 2008, nr 6.
- Deleuze G., Guattari F., *Tysiąc plateau*, tłum. praca zbiorowa, t. 2, Warszawa 2015.
- Dudek Z.W., *Psychologia integralna Junga. Nowoczesny człowiek a świat archetypów*, Warszawa 2021.
- Eco U., *Dzieło otwarte. Forma i nieokreśloność w poetykach współczesnych*, tłum. J. Gałuszka i in., Warszawa 1994.
- Gadamer H.G., *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, Warszawa 2007.
- Gang H., *Wegetarianka*, tłum. J. Najbar-Miller, J. Choe (최정인), Warszawa 2021.
- Gang H., *Owoce mojej kobiety*, tłum. J. Najbar-Miller, w: *Mistrzowie opowieści o kobiecie*, Warszawa 2023.
- Gim J. (김지영 Gim Ji-yeong), *Kobieta, która wzdyga się na myśl o tyranistycznym zezwierzęceniu i chce żyć jako roślina* (폭압적동물성앞에진저리차라리식물로살고픈여자 Pogapjeok dongmulseong ape jinjeori charari singmullo salgopeun yeoja), „Donga Ilbo” (동아일보), 26.09.2009, <https://www.donga.com/news/Culture/article/all/20071102/8507114/1> (dostęp 10.03.2025).
- Heydel M., *Zwrot kulturowy w badaniach nad przekładem*, „Teksty Drugie” 2009, nr 6.
- Ingarden R., *Formy poznawania dzieła literackiego*, w: „Pamiętnik Literacki” 1936, nr 33.
- Jung C.G., *Archetypy i nieświadomość* zbiorowa, tłum. R. Reszke, Warszawa 2011.
- Laist R., *Introduction*, w: *Plants and Literature: Essays in Critical Plant Studies*, red. R. Laist, Amsterdam–New York 2013.

Piętka R., *Człowiek-roślina u Wergiliusza*, w: „Natura–Homines–Historia. Studia z Historii Środowiskowej” 2022, nr 3.

Redliński E., *Konopielka*, Warszawa 1973.

Shin S., *Interview with Han Kang*, „The White Review” March 2016, <https://www.thewhitereview.org/feature/interview-with-han-kang/> (dostęp 2.04.2025).

